

Динаміка політичної свідомості студентів у процесі виборчої кампанії 2004 року

Марина Дроздова,
асистент кафедри психології
психолого-педагогічного факультету
Чернігівського державного педагогічного університету
ім. Т. Шевченка

У статті розглядаються психосемантичні аспекти політичної свідомості сучасної студентської молоді. Наводяться результати авторського лонгитюдного дослідження, проведеного з метою вивчення динаміки політичної свідомості студентів під впливом подій президентських виборів 2004 року.

Постановка проблеми

Дослідження політичної культури та політичної свідомості є одним з найактуальніших завдань сучасної політичної психології. Знання їх змісту і особливостей дозволяє пояснювати, прогнозувати, а також ініціювати політичну поведінку особистості. Так, на думку Г. Новичкова, політична культура є усталеною типовою характеристикою соціального суб'єкта, що інтегрує його політичну свідомість і політичну поведінку (діяльність) і, головне, фіксує рівень їх зрілості. При цьому політична свідомість, вважає дослідник, включає в себе, по-перше, пізнавальні елементи (політичну інформацію та знання, уявлення, теорії, ідеологію тощо), по-друге, мотиваційні елементи (політичні потреби та інтереси, оцінки і настанови, цінності і переконання). Ці складові виявляють себе у зразках (стереотипах) політичної поведінки й діяльності, символіці, традиціях, у здатності суб'єкта брати участь у політичному процесі [5]. Російський політолог Д. Ольшанський визначає політичну свідомість як результат сприйняття суб'єктом частини дійсності, пов'язаної з політикою, в яку він включений, а також його дії і стани, пов'язані з політикою [6].

Однією з найактивніших у політичному плані соціальних груп є студентство, і тому вивчення саме його політичної культури становить практичний інтерес.

Ще донедавна багато дослідників указувало на низький рівень політичної культури й активності студентської молоді, а дехто взагалі говорив про її аполітичність [1; 2; 3; 4; 7; 9; 15]. Лише небагато науковців відзначали протилежну тенденцію – зацікавленість цієї соціальної групи

політичним життям [7; 13].

Зокрема, згідно з даними О. Петрунько, причинами відчуження молоді від політичної активності були: наявність інших планів, інтересів; індивідуально-психологічні особливості; небажання брати на себе відповідальність; негативне ставлення до політики взагалі тощо [9]. Така байдужість пояснювалась також зневірою студентської молоді у можливостях свого впливу на владу та політичну ситуацію в країні, розчаруванням у певних лідерах та ідеях.

Формування політичної культури студентської молоді пов'язане з цілою низкою факторів: індивідуально-психологічними (інтелектуальні особливості, особистісні риси, ціннісні орієнтації), соціально-психологічними (вплив батьків, друзів, закладів освіти, ЗМІ), соціально-економічними (економічне становище як країни в цілому, так і конкретної особистості зокрема). Ряд дослідників наголошує на зв'язку між рівнем політичної активності та рівнем соціального інтелекту [4]. Інші ж акцентують увагу на такому факторі, як політичні орієнтації батьків [16].

Одним з факторів, що суттєво вплинули на політичну свідомість та активність українського студентства, стали перипетії президентських виборів 2004 року, „помаранчевої революції”. Соціально-психологічні аспекти цього явища відносно оперативно почали аналізуватися вітчизняними дослідниками [11].

Одним з основних наслідків подій на Майдані є досить зацікавлене ставлення багатьох студентів до політичних подій (від побутового інтересу до активної участі в них). Відтак постає необхідність здійснення комплексних психологічних досліджень динаміки політичної свідомості сучасної студентської молоді.

Метою нашого дослідження є вивчення впливу процесу президентських виборів 2004 року на політичну свідомість студентської молоді. **Об'єкт дослідження** – політична свідомість студентів, а **предмет** його – динаміка суб'єктивних значень політичних понять, пов'язаних з подіями 2004 року.

Методика та організація дослідження

Як відомо, одним з найперспективніших шляхів вивчення свідомості особистості є психосемантичний підхід (Дж. Бруннер, Дж. Келлі, Ч. Осгуд, В. Петренко, А. Шмельов, Д. Позняк та інші) [8; 10; 12; 14]. Для вивчення психосемантичних особливостей політичної свідомості студентської молоді ми використали метод асоціативного експерименту. В ролі стимулів виступали 13 понять, з яких 3 („Політика”, „Політики”, „Політичні партії”) мали загальний характер, а решта 10 („Вибори – 2004”, „Політична реклама”, „Виборці”, „Влада”, „Кандидати в президенти (усі разом)”, „В. Янукович”, „В. Ющенко”, „О. Мороз”, „П. Симоненко”, „Результати виборів”) безпосередньо стосувались президентських перегонів. Учасникам пропонувалась анкета із зазначеними поняттями, до кожного з

яких потрібно було дібрати будь-які асоціації.

Дослідження проводилося у два етапи: в листопаді 2004 року (між першим і другим туром голосування) та в березні 2005 року, коли післявиборча ситуація стала більш-менш стабільною. Вибірка учасників не мінялася. Отже, дослідження можна розглядати як своєрідний природний (соціальний) лонгитюдний експеримент. Піддослідними стали студенти 3-го курсу історичного та психолого-педагогічного факультетів Чернігівського державного педуніверситету ім. Т. Шевченка (на першому етапі – 64, на другому – 61 особа). Все дослідження проводилось анонімно.

Опрацювання результатів здійснювалось як шляхом математико-статистичного аналізу (із застосуванням комп'ютеризованої програми „ОСА”), так і якісного аналізу смислового змісту асоціацій.

Результати дослідження та їх узагальнення

Результати дослідження подано в **таблиці**. Їх аналіз дозволяє з'ясувати низку цікавих моментів.

Поняття „**політика**” на двох етапах опитування студенти охарактеризували негативно. Вони використовували такі асоціації, як „бруд”, „брудна справа”, „нечесна гра”, „уміло прихована брехня”, „кров, страждання невинних людей”, „темна, цинічна справа”, „бридка сучасність” тощо. Однак після переголосування другого туру виборів (грудень 2004 р.) ставлення до цього явища дещо змінилося на краще (56 % негативних оцінок проти 70 %). З'явився певний відсоток позитивної оцінки політики, зокрема, твердження: „чесна влада”, „цікава річ, захоплює”, „вірю в позитивні зміни” тощо. Це можна пояснити, по-перше, спадом емоційної напруги після оголошення результатів виборів та стабілізації політичного становища в країні і, по-друге, приходом до влади команди В. Ющенка, що користувався симпатією більшості опитаних.

Серед уявлень нейтрального характеру переважають такі: політика – це „управління державою”, „влада в країні”, „люди, які вирішують долю України”, „гроші, влада”, „сфера суспільних відносин”, „стихія політиків” тощо.

Негативне в цілому ставлення до феномена „політика” спричинило таку ж оцінку її суб'єктів – **політиків**. Вони, зокрема, викликають асоціації з „плазунами”, „вовчою зграєю”, „корупціонерами”, „олігархами, які розкрадають нашу бідну Україну”, „зłodіями”, „сварками”, „шахраями”, „зрадою”, „купкою блазнів” тощо. Лиш незначна частина опитаних назвала політиків „людьми, що борються за майбутнє”, „розумними людьми”, „людьми, які відіграють важливу роль в організації державної влади”, „людьми, які репрезентують інтереси народу і держави”.

Частина студентів нейтрально оцінює політиків, називаючи їх „теж людьми, але з більшими можливостями”, „службовцями, які приймають закони”, „учасниками політики”, „владою”. Дехто з опитаних намагався диференціювати політиків, зазначаючи, що вони „є від Бога, є від влади, а

є від фінансів”.

Цікаво, що на другому етапі опитування (березень 2005 р.) ставлення до політиків поліпшилося, проте не суттєво.

До **політичних партій** у студентів на загал нейтральне ставлення. Вони асоціюються з „боротьбою за владу”, „агітацією”, „владою”, „об’єднанням політиків”, „організаціями, які намагаються захищати певні інтереси”, „помічниками політиків”, „Нашою Україною”, СДПУ(о), Соціалістичною партією тощо.

Однак багато уявлень містять негативний відтінок. Так, політичні партії, на думку частини студентів, – це „реальна підстава”, „об’єднання людей для більшого впливу в брудній грі”, „бандити”, „саранча”, „зібрання обманщиків та злодіїв”, „зборище олігархів”, „сегментація, що не приводить до порядку”, „засіб збагачення”, вони „нічого не роблять, тільки одержують гроші” тощо. Позитивну оцінку дав лише один опитаний: „Політичні партії дещо допомагають людям”.

Цікава картина спостерігається стосовно **виборів**. У цілому їх оцінюють негативно, наголошуючи на таких асоціаціях, як: „багато нервів”, „жах”, „сміховисько”, „клоунада”, „фальсифікат”, „брудна гра, в якій люди пішаки”, „найбрудніші та найбезглуздіші”, „жорстокі”, „такої ганьби Україна ще не знала”, „довгий драматичний серіал” тощо. Однак після оголошення офіційних результатів переголосування негативних уявлень значно поменшало (з 75 % до 51 %), зросла частка позитивного ставлення (на 15 %). Прикладом є такі твердження, як: „перша перемога демократії в Україні”, „становлення української нації”, „свобода слова”, „надія”, „справедливість перемогла” та подібні.

Серед нейтральних асоціацій з виборами були: „помаранчева революція”, „не такі, як усі”, „процес вибору Президента”, „боротьба”, „конституційна необхідність” тощо. На другому етапі анкетування нейтральних оцінок також значно побільшало.

Щодо **політичної реклами**, то вона викликає переважно негативні емоції: „набридлива”, „локшина на вухах народу”, „брехня”, „непотрібна річ”, „глум”, „брехня в гарній упаковці”. Реклама „викликала лише відразу”, яку „можна порівняти з байками про користь нікотину”.

Позитивно поставився до політичної реклами на обох етапах анкетування незначний відсоток опитаних (різниця лише в кілька відсотків у бік позитиву). Їм реклама уявляється „потрібною річчю при виборах”, „важливою в демократичній державі”, „логічною”, а люди, що її створюють, – „професіоналами”.

Певна частина студентства оцінює політичну рекламу нейтрально: „кожен рекламує свого кандидата”, „агітація за певного політика”, „вплив на виборців”, „засіб впливу на виборців, які не визначилися”, „звичайна реклама” і т. д.

Загалом негативно студенти оцінюють також **виборців**, асоціюючи їх з „розмінною монетою”, „отарою баранів: куди чабан, туди й вони”,

„вівцями”, „наївними”, „дурними”, „маріонетками в руках влади”, „пішаками”, „обдуреним народом” тощо. Однак після оголошення офіційних результатів переголосування ситуація дещо змінилася. Зокрема, на 12 % зросла кількість позитивних уявлень про виборців. Так, вони вже характеризувалися як „активні”, „свідома частина населення, від якої тепер вже щось залежить”, „люди за справедливість”, „несподівано для всього світу зуміли захистити свій вибір”, „ми разом, нас багато, нас не подолати” тощо.

Значна частина опитаних нейтрально оцінює виборців. Останні, на їхню думку, – це „ми”, „народ”, „люди, які віддають свій голос за обраного ними кандидата”, „бідні люди, які прагнуть щось змінити”, „оптимістичні юніори” тощо.

В цілому негативні оцінки у студентів і щодо **влади**. Вона, згідно з уявленнями опитаних, „накрала все, що можна було, у держави”, „слабка”, „нечесна”, „багато обіцяє, мало виконує”, „спосіб вирішення власних проблем”, „болото, в якому топляться гарні наміри”, „темрява”. Вона – уособлення „олігархів”, „криміналу”, „корупції” тощо.

Однак з перемогою „помаранчевої революції” асоціації з владою дедалі більше стають позитивними (їх кількість у порівнянні з першим етапом опитування збільшилась на 13 %). Водночас спостерігається і зменшення негативних уявлень (до 38 % у порівнянні з 55 %). Таку тенденцію можна пояснити тим, що після обрання на посаду Президента України В. Ющенка його прихильники свої симпатії перенесли на владу, яку він уособлює. Серед позитивних тверджень про владу є: „мене влаштує”, „щось зовсім нове, до цього невідоме в Україні (сподіваюсь, краще)”, „можливо, буде справедливо”, „нормальна”, „намагається щось робити”, „стабільність”.

Є і нейтральні оцінки цього феномена. Наприклад: „бути на перших місцях”, „управління країною”, „обличчя країни”, „вирішення всіх питань, що стосуються держави”, „люди, які правлять державою”, „поживемо – побачимо”, „гроші”, „Ющенко, Тимошенко” і т. д.

Негативної оцінки студентська молодь дотримується і щодо **кандидатів у президенти**. Вони „охочі до наживи”, „хитрі лиси”, „обманщики”, „брехунці”, „люди, котрі хочуть заробити на труді інших”, „підступні хижакі”, „маріонетки”, „вовки”. Однак на другому етапі опитування кількість негативних оцінок зменшилась на 15 %. Більше того, з’явилися позитивні асоціації щодо колишніх кандидатів у президенти (під час першого етапу опитування їх взагалі не було). Причиною цього, на наш погляд, є втрата актуальності виборчих змагань, а, отже, й спад негативних емоцій. Вони тепер „молодці”, „люди, які ризикнули змінити Україну” тощо.

Частина студентів, як у листопаді 2004, так і в березні 2005 року (етапи анкетування) подавала нейтральні асоціації щодо осіб, які балотувалися на посаду Президента, зокрема такі: „борються за своє майбутнє, за свій пост у державі”, „хто бажає стати Президентом”, „люди, які не бояться”,

„політики”, „кожен за себе” тощо.

Якщо говорити про конкретних кандидатів, то сприйняття особи **В. Януковича** на обох етапах опитування в цілому було негативним. Більше того, після оголошення офіційних результатів переголосування невдоволення цим політиком зросло ще на 6 %. Це, зокрема, можна пояснити масовою фальсифікацією результатів голосування з боку колишньої влади. В основному опитані засуджували минуле В. Януковича, називали його „бандитом”, „зеком”, „колючим дротом”, дивувалися: „що це за країна, де колишній в'язень може бути Президентом” тощо. Крім того, частина асоціацій стосувалася передвиборчої кампанії колишнього кандидата в президенти: „брехун”, „слабкий фізично, падає від яйця”, „ехидна усмішка”, „москальський запроданець” тощо.

Певна частина опитаних продемонструвала позитивне уявлення про політика (хоча після другого туру кількість симпатій зменшилася на 4 %). У цих студентів В. Янукович викликав „довіру”, він „молодець, [я] обирав цього кандидата”, „перший політик, котрий щось зробив”, „чесний”, „правильний мужик”, „свій чувак, таких ще не було – отже, буде”, „було б краще, якби він став Президентом”, „гідно програв і не занепав духом, готується до виборів – 2006” тощо.

14 % на першому етапі опитування і 15 % на другому нейтрально ставилися до В. Януковича. Вони використали такі асоціації: „влада”, „знає, чого хоче, проте утаємничує”, „вже практично зірка екранів”, „прем'єр-міністр”, „людина, яка хотіла влади” тощо.

Зовсім іншу картину спостерігаємо щодо **В. Ющенка**. На першому етапі анкетування у ставленні до нього не було однастайності. Більшість опитаних позитивно оцінила кандидата (38 %). Водночас негативних асоціацій виявилось лише на 7 % менше. Значний відсоток опитаних обмежився нейтральною позицією щодо нинішнього Президента України (25 %).

Однак уже на другому етапі опитування, після оголошення офіційних результатів виборів, кількість позитивних уявлень про В. Ющенка зросла на 5 % (у порівнянні з першим етапом) і значно зменшилась кількість негативних асоціацій (з 31 % до 23 %). Деяко збільшилось нейтральне ставлення до політика. Це, на наш погляд, пояснюється сприйняттям В. Ющенка як лідера демократично налаштованої опозиції колишній владі.

Приклади позитивних уявлень про В. Ющенка: „надійний, чесний”, „змінить життя на краще”, „стабільність”, „професійний політик”, „харизматичний”, „я „Так!”, за тебе”, „СУПЕР”, „Президент народний”, „наш Президент”, „починає виправляти помилки минулого” тощо.

Однак були й асоціації з негативним відтінком: „такий Президент нам не потрібен”, „нечесний”, „лукавий”, „брехливий”, „ну, переміг, ну, проголосували – ну й що??”. Багато негативних асоціацій пов'язувалося з політичними поглядами В. Ющенка: „націоналіст”, „запроданець США, МВФ”, „його жде Америка, Буш, нехай туди і їде”, „іграшка в руках західних

представників” тощо.

Декого з опитаних не влаштовувала передвиборча кампанія В. Юценка: „проводить свою агітацію часто ганебним способом”, „занадто вже „перегнув палку” на теледебатах, позитивно не ставлюсь”, „самовпевнений” тощо. А ще незначна частина дорікала В. Юценкові за невдалу роботу на посаді Прем’єр-міністра („Україна вже була на грані банкрутства, більше якось не хочеться, хоча це розумна людина”).

Прикладами нейтральних асоціацій з В. Юценком є такі: „Америка”, „Захід”, „отруєння”, „кандидат у президенти”, „помаранчева революція”, „лідер опозиції”, „уже наш Президент” тощо.

Неоднозначно після першого туру виборів оцінили й особу **О. Мороза**. Більшість опитаних мала нейтральні уявлення про нього – вони стосувалися політичних переконань та програми кандидата („соціаліст”, „має підтримку більшості пенсіонерів”, „виступає за селян і т. д.”, „комунізм”, „політик”, „не викликає жодних емоцій” тощо). Таке ставлення можна пояснити, на нашу думку, тим, що вся увага в процесі виборів зосередилась на двох конкурентах – В. Януковичу та В. Юценку, а О. Мороз (як і П. Симоненко) лишився ніби збоку (іноді, оцінюючи кандидатів усіх в цілому, респонденти писали: „Їх тільки два”). Значна частина опитаних продемонструвала негативне ставлення до політика (25 % після першого туру виборів), засуджуючи його „застарілі” ідеї. Однак майже кожен п’ятий позитивно оцінив цього кандидата в президенти.

Після оголошення офіційних результатів виборів ситуація дещо змінилася не на користь О. Мороза. Хоча кількість позитивних оцінок зросла на 3 % (на двох етапах опитування кандидата на президентську посаду називали „єдиним чесним політиком”, „найідеальнішим кандидатом, який через „старанія” влади не вийшов у другий тур”, „розумною людиною, що обрала нетрадиційні форми вербування”, „розумним політиком, але без можливості застосувати своє уміння”, „справедливим”, таким, що „втратив довіру багатьох, але виступає проти НАТО” тощо). Рейтинг О. Мороза упав на 28 %.

Крім політичних поглядів О. Мороза („соціалізм, як і комунізм, – утопія”, „соціалізм – вчорашній день”), частині опитаних не сподобалась підтримка політиком В. Юценка. Це було оцінено як непостійність, відступ від ідеологічних принципів. Зокрема, студенти висловлювались так: „ні туди і ні сюди”, „продажний”, „несамостійний політик”, „не знає, чого хоче”, „політична маріонетка”, „пішак у грі лідерів”, „незрозуміла ланка”, „хамелеон, який бігає туди-сюди”, „підлабузник”, „перекинчик” тощо. Можливо, через союз з В. Юценком значно зменшилась і частка нейтральних оцінок.

Лідера комуністів **П. Симоненка** більшість опитаних оцінила негативно (39 %), дорікаючи йому, як у листопаді 2004, так і в березні 2005 року, переважно його політичними поглядами („назад дороги немає”, „застарілі ідеї”, „кандидат, який живе вчорашнім днем”, „ні, ні – комунізм у

минулому”, „привид минулого” тощо). На другому етапі опитування кількість негативних оцінок значно зросла (на 12 %). Можливо, саме позиція невтручання політика у боротьбу двох кандидатів знизила його рейтинг серед студентської молоді. Зокрема, з’явилися оцінки на кшталт: „Сам не знає, чого хоче”.

Протилежна картина спостерігалась щодо нейтральних оцінок цього політика. Якщо на першому етапі їх було лише на 3 % менше, ніж негативних, що можна пояснити другорядною роллю П. Симоненка у виборчих перегонах, то на другому етапі таких оцінок зафіксовано на 16 % менше. Причина тут, на нашу думку, та ж, що й у випадку збільшення кількості негативних оцінок. Прикладом нейтрального ставлення до П. Симоненка можуть бути такі асоціації: „залишився осторонь”, „комуністичний лад”, „має підтримку переважно серед пенсіонерів”, „на виборах мав мало шансів”, „комуніст”, „просто кандидат”, „за цього чоловіка мало хто голосував” і т. п.

Симпатії П. Симоненко викликав у незначній частині студентів. Для них він є „хорошою людиною”, „найчеснішим кандидатів поміж усіх”, „просто гарним чоловіком”, „дуже гарним політиком, захищає свої інтереси і інтереси партії”, якого „можливо, варто обрати?” тощо.

Неоднозначно були оцінені й **результати виборів**. Так, нестабільність ситуації між першим і другим туром, неможливість передбачити майбутню політичну обстановку в країні спричинили, на загал, нейтральну позицію студентства на першому етапі анкетування. Серед відповідей респондентів були, наприклад, такі: „передбачити не можна”, „30.11.04”, „одержимо – дізнаємось”, „Янукович”, „Ющенко”, „невідомі”, „революція і перемога, або рабство – або воля”, „переможе найкращий” тощо.

Крім того, на першому етапі опитування значна частина респондентів негативно відреагувала на результати першого туру виборів. Зокрема, прихильники В. Юценка вважали, що вибори були „несправедливі”, „підстроєні”, „здебільшого невірні”, „фальсифіковані”, „не виправдовують моїх сподівань” (адже на перемогу свого лідера вони сподівались ще у першому турі).

Подібної точки зору дотримувалися й студенти, що голосували за В. Януковича. Були й такі, хто не вірив у порядність жодного з кандидатів: „хто б не виграв, вибори не дійсні”, „ніхто з виборців не знатиме реальних результатів”, „для „них” відомі”, „переможе не найрозумніший, а найбагатший”, „від нас майже не залежать” і т. п. Лише незначна частина опитаних після першого туру виборів оцінила їх результати позитивно: „справедливість”, „майбутнє країни”, „правильні”, „Так! Ющенко!” тощо.

Після оголошення офіційних результатів кількість позитивних оцінок значно зросла. Так, прихильники В. Юценка наголошували, що „народ захистив правду і перемогу найкращого кандидата”, „важко далися, але справедливі”, „довго добивались, але добились”, „закінчились добре”, результати „супер!”, це „волевиявлення народу, принаймні – більшої його

частини" тощо.

Однак не всіх влаштувала післявиборча ситуація. Зокрема, прихильники В. Януковича, а також люди, невдоволені хаосом, метушнею, переголосуванням, що спостерігалися в процесі виборів, зазначали, що вибори були „підстроєні”, „награні”, „суб’єктивні”, „на -3”, „результатів поки не видно”, „мети досягнуто, але не думаю, що все зміниться на краще”, „кажуть, „чесні”, „все вирішили гроші Заходу”, „за що боролись, на те й напоролись” тощо.

Були й нейтральні оцінки, хоча на цьому етапі їх значно поменшало (на 16 %). Автори таких асоціацій констатували факт виборів, як „минуле”, „все скінчилося”, „час покаже”, „Ющенко переміг...”, „кожному своє” тощо.

Для виявлення типів політичної свідомості студентів, що були респондентами, застосовувалась процедура факторного аналізу результатів кожного етапу дослідження. На основі даних першого етапу визначено чотири основні фактори.

Перший (17 % сумарної дисперсії), з умовною назвою „Прихильники В. Ющенка”, мав такі складові, як „Ющенко”, „політики”, „політичні партії”, „вибори – 2004”, „виборці” та „кандидати у президенти” (причому у всіх випадках цим змінним давалась позитивна оцінка). Цей фактор відображає особливості, притаманні політичній свідомості студентів, що симпатизують В. Ющенку.

Другий фактор (15 %; умовна назва – „Розчаровані виборами”) містив такі елементи, як „влада”, „В. Янукович”, „результати виборів” з негативною їх оцінкою. Отже, цей фактор вказує на існування людей, які в цілому розчарувались у владі, виборах, організованих владою, людей, незадоволених результатами виборчих змагань.

Третій фактор (13 % сумарної дисперсії) одержав умовну назву „Антиліві політичні активісти”. Його складовими були змінні: „політика”, „вибори – 2004”, „результати виборів” (з позитивним значенням), а також „О. Мороз” та „П. Симоненко” (негативні оцінки). Цей фактор відображав одну з позицій студентської молоді, що активно цікавиться політикою, виборами, стежить за їх результатами, не сприймаючи, поряд з тим, соціалістичних та комуністичних ідей.

Вагомими змінними **четвертого фактора**, умовна назва якого – „Проросійськи налаштовані студенти” (11 % сумарної дисперсії), були: „політика”, „політична реклама”, „кандидати в президенти”, „В. Янукович”, „П. Симоненко” (з позитивною оцінкою) і „В. Ющенко”, „О. Мороз”, „результати виборів” (з негативним значенням). Напевно, цей фактор відображає політичну свідомість проросійськи орієнтованих студентів, що підтримують кандидатів такого політичного спрямування (В. Януковича та П. Симоненка) і позитивно ставляться до політичної реклами, яка у першому турі фактично „розкручувала” колишнього Прем’єр-міністра.

За результатами другого етапу дослідження окреслено три основні фактори.

Перший (27 %, „Прихильники перемоги В. Ющенко”) має такі змінні, як: „В. Ющенко”, „політичні партії”, „виборці”, „влада”, „результати виборів” (причому всі – з позитивним значенням). Аналогічно факторові №1 на першому етапі дослідження, він характеризує політичну свідомість студентів, що підтримують В. Ющенко, задоволені владою, яку він уособлює, та виборцями, які проявили активність, а також результатами виборів, оскільки їх лідер переміг.

Другий фактор (13 % сумарної дисперсії) з умовною назвою „Проросійські виборці” за своєю структурою складається з таких елементів, як: „П. Симоненко”, „В. Янукович”, „політична реклама”. Цей фактор, як і четвертий на першому етапі дослідження, відображає політичні погляди студентів з проросійською орієнтацією.

Нарешті, **третій фактор** – „Незадоволені виборами політично активні прибічники О. Мороза” (10 %) містить такі складові, як: „вибори – 2004” (з негативною оцінкою) та „політика”, „О. Мороз” (з позитивним значенням). Цей фактор відбиває політичні переконання тієї частини студентської молоді, яка активно цікавиться політикою, симпатизує О. Морозові і незадоволена процедурою виборів.

Отже, бачимо, що частина з перелічених факторів є постійною; вона спостерігалась як після першого туру виборів, так і після оголошення офіційних результатів переголосування. Інші за своїм характером – ситуаційні.

Висновки

Результати емпіричного дослідження дають можливість зробити низку висновків щодо особливостей політичної свідомості сучасного студентства.

1. Після закінчення виборчого процесу ставлення студентів до політики, політиків, політичних партій, політичної реклами, виборів, виборців, влади та кандидатів у цілому дещо змінилось на краще, що можна пояснити приходом до влади В. Ющенко, якому симпатизує більшість студентства.

2. Студентська молодь на загал сповідує демократичні ідеї, підтримуючи нового Президента та негативно ставлячись до особи й політика В. Януковича. Виразно це виявилось після оголошення офіційних результатів виборів. В. Ющенко, як лідер демократично налаштованої опозиції, помітно вигравав порівняно з В. Януковичем – уособленням офіційної влади.

3. Соціалістичні та комуністичні ідеї серед студентської молоді не поширені, про що свідчить загалом негативне ставлення до О. Мороза (особливо на другому етапі анкетування) та П. Симоненка.

4. Результати факторного аналізу продемонстрували існування серед опитаних студентів двох чітко окреслених орієнтацій – на підтримку В. Ющенко та на проросійських політиків.

Таблиця

Результати емпіричного дослідження

Стимульне поняття	Якість відповіді-асоціації	Результати (% респондентів) *	
		Листопад 2004 р.	Березень 2005 р.
Політика	Позитивна	0	7
	Нейтральна	23	31
	Негативна	70	56
Політики	Позитивна	2	2
	Нейтральна	27	31
	Негативна	66	61
Політичні партії	Позитивна	0	2
	Нейтральна	48	48
	Негативна	41	36
Вибори -2004	Позитивна	5	20
	Нейтральна	19	28
	Негативна	75	51
Політична реклама	Позитивна	3	5
	Нейтральна	20	21
	Негативна	75	71
Виборці	Позитивна	11	23
	Нейтральна	31	26
	Негативна	56	48
Влада	Позитивна	3	16
	Нейтральна	33	34
	Негативна	55	38
Кандидати в президенти (усі в цілому)	Позитивна	0	7
	Нейтральна	28	33
	Негативна	64	49
В. Янукович	Позитивна	14	10
	Нейтральна	14	15
	Негативна	66	72
В. Ющенко	Позитивна	38	43
	Нейтральна	25	31
	Негативна	31	23
О. Мороз	Позитивна	17	20
	Нейтральна	39	18
	Негативна	25	43
П. Симоненко	Позитивна	6	10
	Нейтральна	36	20
	Негативна	39	51
Результати виборів	Позитивна	8	36
	Нейтральна	42	26
	Негативна	39	31

* Загальна сума результатів може бути менше 100 %, оскільки дехто з учасників дослідження не давав відповідей на окремі поняття.

Література:

1. **Головаха Є.** Ставлення до влади і політичний вибір молоді України / Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 117 – 127.
2. **Добрускін М. Е.** Формирование политической культуры студентов / Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія: Матер. методол. семінару АПН України (12 листопада 1998 р.) – К.: Гнозис, 1998. – С. 476 – 481.
3. **Красильникова О. В.** Политические предпочтения возрастных групп // СОЦИС. – 2000. – № 9. – С. 49 – 52.
4. **Лісневська А. О.** Рівень соціального інтелекту як фактор політичної активності студентської молоді // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2003. – Вип. 21 (серія „Психологічні науки”). – С. 115 – 118.
5. **Новічков Г. В.** Формування політичної культури студентів при вивченні курсу політології // Проблеми освіти: науково-метод. збірник. – К., 1995. – Вип. 2. – С. 130 – 137.
6. **Ольшанский Д. В.** Политическая психология. – СПб.: Питер, 2002. – 576 с.
7. **Остапенко М.** Політична свідомість студентської молоді в сучасній Україні // Нова політика. – 1999. – № 4.
8. **Петренко В. Ф.** Психосемантика сознания. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. — 207 с.
9. **Петрунко О. В.** Мотиви відчуження сучасної молоді України від активної політичної діяльності // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 98 – 101.
10. **Позняк Д. В.** Інтерпретація мотивації вчинків політичних лідерів в масовій політичній свідомості (психосемантичний підхід) // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2004. – Вип. 25 (серія „Психологічні науки”). – С. 98 – 102.
11. **Титаренко Т.** Революция глазами психолога // Зеркало недели. – 2004. – 18 декабря (№ 51). – С. 18.
12. **Хьелл Л., Зиглер Д.** Теории личности: основные положения, исследования и применение. Пер. с англ. – СПб: Питер, 1998. – 608 с.
13. **Ципко С.** Проблеми сучасної політичної культури студентської молоді України // Відродження. – 1999. – № 4. – С. 8 – 13.
14. **Шмелев А. Г.** Введение в экспериментальную психосемантику: теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. — 157 с.
15. **Щеглов И.** Политическая социализация: студенты технических вузов // Alma mater – 1999. – № 8. – С. 35 – 36.
16. **Sears D.** Political Behavior // The Handbook of Social Psychology / Ed. by Gardner Lindzey). – Second Edition. – 1969. – Vol. 5. – P. 315 – 458.